

1272 Tarihli Nur Ad-Din Vakfiyesinde Geçen Bazı İsimler Üzerine

Ariyajav Batchuluun*

Bahse konu Nur ad-Din vakfiyesi, Orta Dönem Moğolcasına ait en önemli eserlerden biri olup Anadolu'da bulunan ilk Moğolca eserdir.

Bu eser, İlhanlı Devleti hükümdarı Abaka Han'ın Anadoludaki Kırşehir valisi olan Nur ad-Din'in kendine ait mülklerini Arapça ve Moğolca olarak 1272(1273) tarihinde kayıt altına aldığı eseridir. Bu eserin bilinen dört nüshası bulunmaktadır. Bunlardan Kırşehir'de bulunan nüshaları Arapça ve Moğolca iken İskilip'te bulunan nüsha sadece Arapçadır.

Bazı araştırmacılar vakfiyenin 4. nüshasının bulunduğunu kaydetmiştir¹. Bahsedilen 4. nüshayı henüz göremedik, dolayısıyla çalışmamızda yer verilmemiştir. Vakfiyenin bulunan dört nüshası aşağıdaki gibidir:

1. İskilib elyazması, *Arapça 618 satır*
2. Birinci Kırşehir elyazması, *Arapça 466 satır + Moğolca 61+6*
3. İkinci Kırşehir elyazması, *Arapça 175 satır + Moğolca 9 satır*
4. Yakup. B Yusuf elyazması, *Arapça 88 satır + Moğolca 2 satır*

Arapça, Moğolca metinler üzerinde daha önceden de çalışmalar yapılmıştır². Eserin kıymeti tarihsel veriler sunmasının yanı sıra, özellikle Arapça nüshalarında bu vakfiyenin işleyişleri hakkında da ayrıntılı bilgiler veriyor olmasıdır. Moğolca metinde ise bütün bu işleyişler özet niteliğinde sunulmuş olup vakfedilen mülklere

* Öğretim Görevlisi, Moğolistan Devlet Üniversitesi, Asya Araştırmaları Bölümü, Ulanbator/MOĞOLİSTAN, ariyajav.b@num.edu.mn

1 Kazuhiko ŞİRAYVA, Jajagiin hüü Nur al-Diny 1272 onii vakfiyn tuhai, Kırşehirt üildsen arab mongol heleerh barimt, çev. Enerelt, İl-Haadiyn sudlal şine handlaga (öğüülliyin emhetgel), Ulaanbaatar 2017, h. 353.

2 Uganbayar M, Kırşehiryin noyon Jajagiin hövgüün Nur ad-Diny biçgiyn tuhayd, MSEŞB. Boti XX (194). Ulaanbaatar 2003, h. 244-265. Ahmet Temir, Kırşehir Emiri CacaOğlu Nur el-Din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi. Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara 1959, Reprint, Ankara, 1989, 329+12. Liğeti L, Preklasszikus emlekek I,MN. I. Budapest 1963, p. 85-89. Mahmut Seyfeli, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça/Moğolca vakfiyesinde Geçen Kırşehire Ait Yer Adlarının Bugünkü Durumu Üzerine Bir İnceleme, "Tüncer Gülensoy Armağanı", Kayseri 1996, 318-331.

şahitlik edenlerin de isimleri de sıralanmıştır. Bu yönüyle eser tarihsel ad bilimi çalışmaları açısından da önem taşımaktadır.

Biz bu çalışmamızda, bahse konu kişi adları üzerinde duracağız.

Eserin Moğolca Metinler Hakkında

Adı geçen eserin Kırşehir’de bulunan Arapça ve Moğolca iki nüshayı bilim insanları biri diğerinin kopyası olduğu görüşündedirler. Bu konu üzerinde ayrıntılı incelemeler henüz yapılmamıştır.

Kırşehir’de bulunan birinci el yazması (K1) toplam 67 satır Moğolca yazıttan oluşmakta (Görsel 1-6.) ve ilk 61 satır 1272 yılında yazılmış iken son 6 satır ise ondan bir yıl sonra (1273) yılında yazıldığı, üslup, harflerin ölçülerinin farklı oluşundan ve içindekilerden anlaşılmaktadır.

Kırşehir’de bulunan ikinci el yazması (K-2) toplam 9 satır Moğolca yazıttan oluşmaktadır. (Görsel-7) Bu 9 satır Moğol yazıtının hem anlamı hem de sözcükleri birinci nüshanın ilk 15 satır Moğol yazıtı ile birebir aynıdır. Dolayısıyla ikinci nüsha birinci nüshanın kopyasıdır. Ayrıca ikinci nüshanın Moğolca bilmeyen biri tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Buna benzer başka yazım çalışmaları olduğu da bilinmektedir (Görsel-8).

“Caca” İsmi Hakkında

Moğolca metinde bu isim “Caca-yin köbegün inu Nuradin” şeklinde geçmektedir (K1-K2). Ancak arapça metinde “اسماعيل بن جاجابهاء الدين” şeklinde (umumiyetle noktasız olarak³) geçmektedir. Bunun dışında Nuradin’in Kırşehir medresesindeki yazıtlarında, Eskişehir minaresindeki yazıtında da adı aynı şekilde geçmektedir.

Ahmet Temir çalışmasında “Caca” isminin soyadını (urug) ifade ettiğini⁴ belirtirken Uuganbayar ise bunun özel bir ismi nitelediğini ifade etmiştir⁵. Bu ismin yazılışını

3 Ahmet Temir, Kırşehir Emiri CacaOğlu Nur el-Din’in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi. Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 184.

4 Ahmet Temir, *age.*, s. 184.

5 Uuganbayar M, Kırşehirin noyon Jajagiin hövgüün Nur ad-Diny biçgiyn tuhayd, MSEŞB. Boti XX (194).Ulaanbaatar 2003, h. 246.

Temir⁶ “Caca”, Ligeti⁷ ve Tömörtogoo⁸ “Čača”, Uganbayar⁹ ise “Jaja” şeklinde sunmuştur.

“Čača” ise soyad değil özel isim olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Moğol metinde geçen “Caca-yin köbegün inu Nuradin” ifadesinin baba adını belirtmekte olduğu açıktır. Aksi takdirde soyadı ifadesinin “Čačatay Nur ad-Din”, “Caca-yin Nuradin” şeklinde yazılması gerekirdi.

Moğolca Yazıtlarda Kelime Başındaki “j”, “ç” Harflerinin Yazılışı

Nur ad-Din’in Arapça ve Moğolca vakfiyesinin Moğolca kısmında, kelime başındaki “j”, “ç” harfleri birbirinden farklı yazılmıştır. (Görsel-1) Eserin Moğolca metninde aşağıda gösterildiği üzere yedi ayrı yerde “j” ile başladığı görülmektedir.

“j”-ile başlayan kelimeler

Nº	Şekil	Eser	Anlam
1	Jil	K-1; K-2	Yıl
2	Junu	K-1; K-2	Yazın
3	jaquṭ-un	K-1 (2 defa)	Yüz başı
4	Jürek	K-1	Jürek(“kalp”), Yürek

Kelime başındaki “ç” harfi ise “j” harfinden farklı yazılmakta ve daima özel isimlerde geçmektedir.

“ç” ile başlayan özel isimler

Nº	Şekil	Eser	Anlam
1	Čača-yin	K-1; K-2(2 defa)	Čača'nın
2	Čirgin	K-1	Čirgin
3	Čamtu	K-1	Čamtu
4	[Č]oban	K-1	Çoban/Çuban
5	Ča[γ]-a	K-1	Çaga
6	Čauγ-a	K-1	Çauga

6 Ahmet Temir, *age.*, s. 327.

7 Ligeti L, *Monuments préclassiques. 1 (XIIIe et XIVe siècles)*, MLMC II.Budapest 1972, s. 270.

8 TumurtogooD, *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries)*, Taipei 2006, p. 191.

9 Uganbayar M, *Kırşehiryn noyon Jajagiin hövgüün Nur ad-Diny biçgiyn tuhayd*, MSEŞB. Boti XX (194).Ulaanbaatar 2003, h. 246.

Bunun gibi kelime başındaki “j”, “ç” harflerinin yazılışının farklı olduğunu gösteren orta dönem Moğolca eserler bulunmaktadır. Örneğin, Fransız Milli Arşivi’nde bulunan¹⁰ 1289 yılına ait “İl haan Argunaas Frantsyn Goo Filipp vand ilgeesen zahydal” mektubunda geçen “*jil; junu; jöbsiyejü*” gibi “j” harfi ile başlayan kelimelerde ses farkı, “*çerigüid*” (3 defa) gibi “ç” harfi ile başlayan kelimelerden farklı olarak yazılışıyla gösterilmiştir. (Görsel 2-10)

Ayrıca, Vatikan Arşivleri’nde bulunan “Abaga haany ünemleh biçig (1267 veya 1279)”¹¹ adlı belge, 1290 yılında yazılan “Argun Haanaas IV Nikolas pap lamd ilgeesen zahydal”¹² (Görsel-11) mektubu ve 1302 yılında “Gazan haanaas VIII Bonifas pap lamd ilgeesen zahydal”¹³ (Görsel-12) mektubu, kelime başındaki “j” ve “ç” harflerin yazılışının farklı olduğunu gösteren, o döneme ait eserlerdir.

Kaynaklarda, Moğolca’da Çaç’a isminin olduğuna henüz rastlanmamıştır. Fakat o dönemde, İlhanlılarda Moğolların budizmle ilgili Tibetçe isimlerine sıkça rastlanmaktadır.

Buna dayanarak 1272 tarihli Arapça ve Moğolca vakfiyesinde geçen “Caca” isminin “Çaç’a” olduğunu söylemek mümkündür. “Çaç’a” şeklindeki özel isim kaynaklarda geçmemesine rağmen, XIII-XIV. Yüzyıl İlhanlı Dönemi Budizm ile ilgili Tibetçe özel isimler olduğu da görülmektedir.¹⁴

“Çaç’a” sözcüğü ise Tibetçe’deki “*čača*” “stupa” kelimeleri olma ihtimali vardır. Nitekim o dönemde Moğolca’da ‘ts’ sesi yoktu.

Moğolca Metinde Kelime Ortasındaki ve Sonundaki “d”, “t” Harflerinin Yazılışı

Sözcük ortasında yazılan d, t harflerinin bu eserde birbirinden farklı şekillerde yazıldığı görülmektedir. (Görsel-13) Farklı çalışmalarda araştırmacılarca kimi zaman «t» kimi zaman «d» sesini karşıladığı düşünülererek okunan «d» harfinin farklı örneklerde her zaman «d» ile yazıldığı görülmektedir. (Görsel-14)

10 Janchiv Yo, Songodog mongol biçgiyn ömnöh üyiin dursgaluud. Ulaanbaatar 2005, h.70.

11 Janchiv Yo, *age*, s. 70.

12 Tsend D, XIII-XIV zuuny üyiin mongol biçgiyn dursgalaas. Hel zohiol, t. II. Ulaanbaatar 1964, x.31-32.

13 Ligeti L, Preklasszikus emlekek I, MN. I. Budapest 1963, p. 96-97.

14 Rashiduddin Fazlullah’s Jami’u’t-tawarikh, çev. Thackstonfw, Compendium of Chronicles, Sources of Oriental Language.s and Literatures 45, Harvard 1999, p. 65, 547, 586.

Sonuç

Nur ad-Din vakfiyesinin özellikle Moğolca nüshaları üzerine yapılan çalışmalarda farklı okuma ve yorumlamalar olduğu görölmüştür. Eserde geçen sözcüklerde j,  harflerinin başta ve ortada yazılışları ile t, d harflerinin ortada ve sonda yazılışları bakımından tekrar gözden geçirilerek okunması gerektiği kanaatindeyiz.

Bahsi geçtiği üzere j,  ve t, d harflerinin yazımındaki farklılık dikkate alınmadan yapılan okumalar içerisinde özellikle kişi adlarının çoğunlukta olduğu görölmektedir. Orta Dönem Moğol eserleriyle ilgili doğru değerlendirmeler yapılması ve tarihi dönemlere ait gerçeklerin doğru bir şekilde ortaya konulması için eser incelemelerinde yazım özelliklerinin dikkate alınması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfyesi*. Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Janchiv Yo, *Songodog mongol biçgiyn ömnöh üyiin dursgaluud*. Ulaanbaatar 2005.

Ligeti L, *Monuments préclassiques. I (XIIIe et XIVe siècles), MLMC II*. Budapest 1972.

Ligeti L, *Preklasszikus emlékek I, MN. I*. Budapest 1963.

Mahmut Seyfeli, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça/Moğolca vakfyesinde Geçen Kırşehir Ait Yer Adlarının Bugünkü Durumu Üzerine Bir İnceleme, "Tüncer Gülensoy Armağanı", Kayseri, 1996.

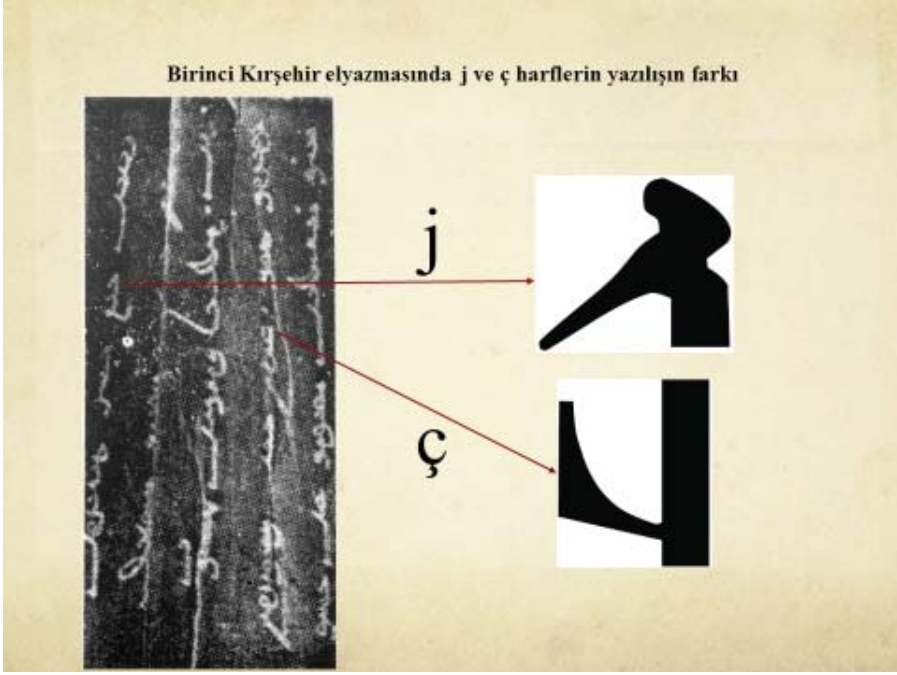
Rashiduddin Fazlullah's Jami'ü't-tawarikh: trans. Thackston F.W. Compendium of Chronicles, Sources of Oriental Languages and Literatures 45, Harvard 1999.

Tsend D, *XIII-XIV zuuny üyiin mongol biçgiyn dursgalaas. Hel zohiol, t. II*. Ulaanbaatar 1964.

Tumurtoogoo D, *Mongolian Monuments in Uighur-Mongolian Script (XIII-XVI Centuries)*, Taipei 2006.

Uganbayar M, Kırşehirin noyon Jajagiin hövgüün Nur ad-Diny biçgiyn tuhayd, *MSEŞB. Boti XX (194)*. Ulaanbaatar 2003.

Ekler

Görsel 1

Görsel 2

Görsel 3

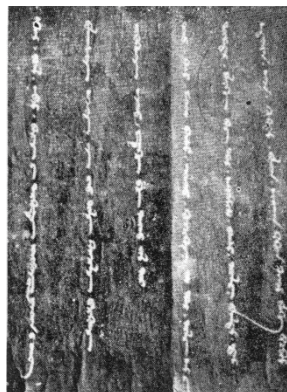
Görsel 4

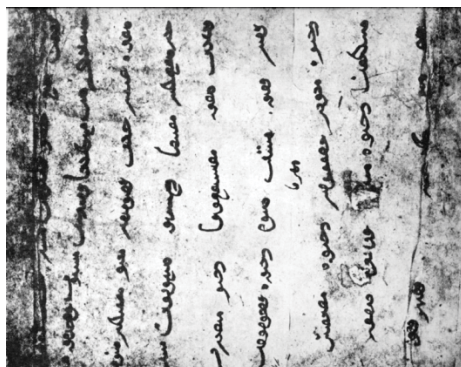
Görsel 5

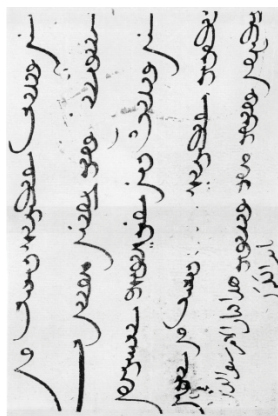
Görsel 6

Görsel 7

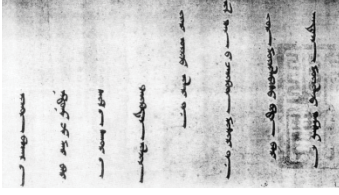

Görsel 8

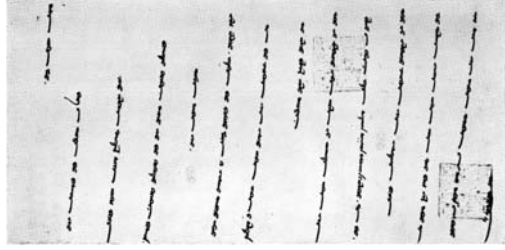

Görsel 9

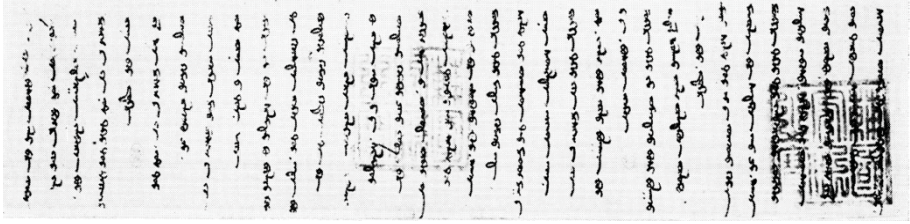

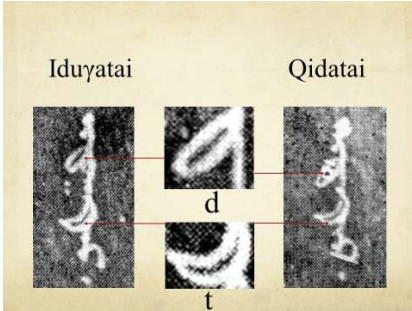
Görsel 10

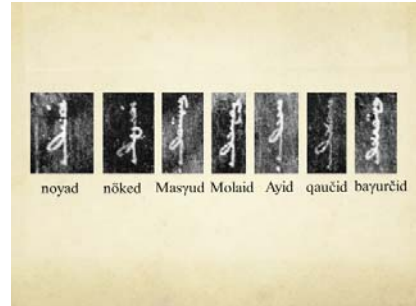
Görsel 11

Görsel 12

Görsel 13

Görsel 14

